

A kissingi Pusztatemplom környékén végzett megelőző feltárásról

(Budapest, III. ker., Békásmegyér, Névtelen utca, Hrsz.: 63644/1)

Az OTP Bank Rt. III. Királyok útja 307–309. szám alatti üdülőjének vízellátását szolgáló csatorna lefektetésének ügyében kereste fel múzeumunkat a tavasz folyamán a kivitelező cég, a Hajdú és Társai Kft. Az újonnan létesített csatornaszakasz a Királyok útjáról ágazott le, és az üdülő telkét dél felől határoló Névtelen utca teljes hosszán keresztülfutva a Kossuth Lajos üdülőpart felől kötött be a telekre. Tekintettel arra, hogy a békásmegyéri Duna-part régészeti védelem alatt áll, a KÖH előírása szerint a 250 méter hosszú, ám mindössze 0,5–0,6 méter széles közműárkot régészeti feltárási keretében ástuk ki. (1. kép)

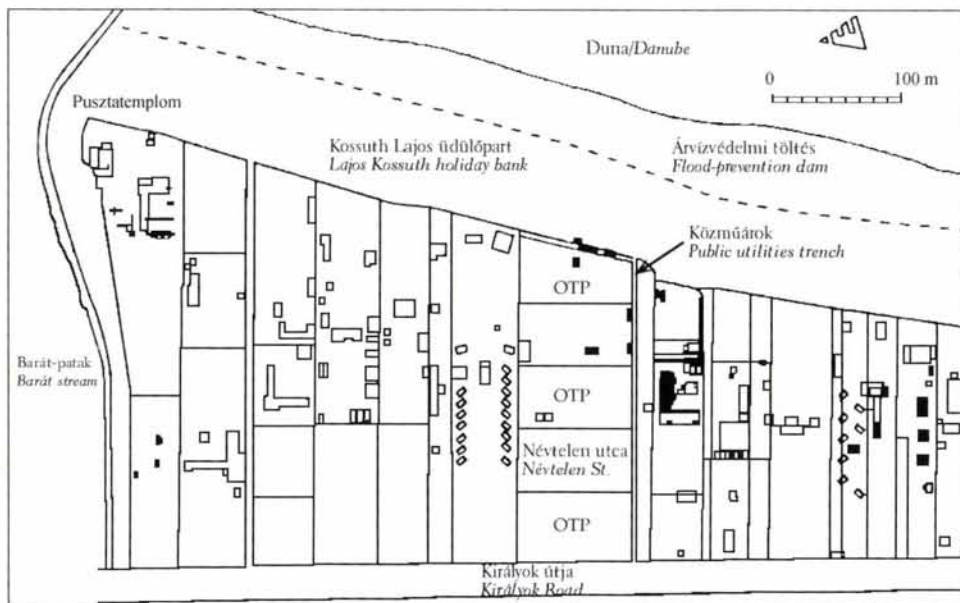
Miután a területen közel fél évszázada nem történt régészeti kutatás, az új feltárási eredményeinek ismertetése előtt érdemes áttekinteni a terület kutatás- és településtörténetének főbb csomópontjait. Békásmegyér dunai szakaszának legészakibb része először 1863-ban a Barát-patak (Büdösárok, Kalászi-patak, Kissing-patak) déli partján emelkedő úgynevezett Pusztatemplom impozáns romépülete révén keltette fel a régészeti érdeklődést. Rómer Flóris szándéka ekkor csupán a templomrom felmérésére irányult. (GARÁDY 1950, 437) A régészeti feltárások sora Nyiznyánszky István templomromban folytatott ásásával vette kezdetét 1898-ban. (GARÁDY 1950, 437) Átfogóbb, a kutatás-

Excavation preceding development work in the region of Pusztatemplom at Kissing

(Budapest III, Békásmegyér, Névtelen Street, Lrn: 63644/1)

The Hajdú and Társai Kft. building contractor visited our museum because of plans to lay a water pipe to supply water to the resort house of the OTP Bank Rt. at District III, Budapest 307–309 Királyok Road. The new channel section forked off the main pipe on Királyok Road ran along Névtelen Street bordering the lot of the resort house to the south and led into the lot from the direction of the Kossuth Lajos holiday bank. As the stretch of the Danube at Békásmegyér is an archaeologically protected area, the 250 m long and only 0.5–0.6 m wide public utility trench was dug within the framework of an archaeological excavation following the regulations issued by the National Office of Cultural Heritage (KÖH). (Fig. 1)

Since no archaeological investigation had been carried out in this area for nearly half a century, it seems worthwhile reviewing the main stages of the investigation and the settlement history of the territory. The compelling ruins of the so-called Pusztatemplom, rising on the southern bank of Barát stream (Büdösárok, Kalászi-stream, Kissing stream) was the first to awaken the interest of archaeologists by the northernmost part of the stretch of the Danube at Békásmegyér in 1863. Flóris Rómer's primary intent was to survey the church ruins. (GARÁDY 1950,

1. kép: A Pusztatemplom tágabb környezetének helyszínrajza, és a Névtelen utcai közműárok
 Fig. 1: Ground plan of Pusztatemplom and its wider environs, the public utilities trench in Névtelen Street

ba a templomrom tágabb környezetét is bevonó munkálatok Garády Sándor 1930-ban és 1933-ban folytatott ásatásaival indultak. (GARÁDY 1950, 437) Garády-nak a terület hajdani régészeti kultúrákról adott összegzését (GARÁDY 1950, 445–448) a második világháborút követő időszakban folytatott leletmentések (Petróczy József 1946; Banner János 1947–1948; Nagy László 1957–1961; Holl Imre 1958) is alátámasztották. (MRT 7, 3/4 lh. 43)

Az emberi megtelepedés legkorábbi nyomai a neolitikum időszakából, a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájának kései korszakából valók. (GARÁDY 1950, 445; MRT 7, 3/4 lh. 43) A rézkort a Baden kultúra sírjai képviselik. (ENDRÓDI 2002, 38) Ezt követően, a korai bronzkor időszakában a „harangidomú serlegek kultúrájának” népe lakta a területet. (GARÁDY 1950, 445–447) A késő bronzkori Urnamezős kultúra legjelen-

437) A series of archaeological excavations started with István Nyizsnyánszky’s excavation inside the ruins of the church in 1898. (GARÁDY 1950, 437) The first more complex investigations, incorporating the environs of the ruins were conducted by Sándor Garády in 1930 and 1933. (GARÁDY 1950, 437) Garády’s reworking of the archaeological cultures of the region (GARÁDY 1950, 445–448) was supported by rescue excavations conducted in the period following World War II (József Petróczy 1946; János Banner 1947–1948; László Nagy 1957–1961; Imre Holl 1958). (MRT 7, site no.3/4 43)

The first traces of human settlement were Neolithic, from the late phase of the Transdanubian Linear Pottery culture. (GARÁDY 1950, 445; MRT 7, site no.3/4 43) The graves of the Baden culture represent the Copper Age in the area (ENDRÓDI 2002, 38) followed by

több központja Buda területén éppen Békásmegyeren volt, (KŐSZEGI 1971, 65) a Pusztatemplom környékén e kultúra ugyancsak sírokkal képviselteti magát. (KŐSZEGI 1971, 66; MRT 7, 3/4 lh. 43) A korai vaskorból is temetőrészlet ismeretes. (NAGY László 1963, 531) A temetőhöz tartozó, még feltáratlan Hallstatt-kori telep annak a településláncolatnak volt része, amely egykoron a mai Albertfalvától a Barát-patakig nyúlt. (NAGY László et al. 1959, 248) A késő vaskorban működő békásmegyeri *eraviscus* telep a kora vaskori örökébe lépő dunai településláncolat részét képezte; a római leletek csaknem teljes hiánya azonban arra utal, hogy a római foglalást követően a kelta telepet felszámolták. (NAGY László 1964, 295; NAGY László et al. 1959, 249)

A római korban a Barát-patak északi oldalán *burgus* létesült, melynek maradványait Nagy Lajos még látta. (NAGY L. 1942, 756) A világháború utáni években a *burgus* helyén már csak építési törmelék és nagy mennyiségű római házikerámia árulkodott az őrtorony egykori jelenlétéről, (MRT 7, 3/4 lh. 43) ma már az sem. A Visy Zsolt által „Burgus Ulcisia Castra-3” kóddal jelölt őrtorony és a hozzá tartozó árok pontos földfelszín alatti elhelyezkedése a légifotózásnak köszönhetően jól ismert. (VISY 2003, 57) Hitelesítő ásatás hiányában azonban a *burgus* datálása nem lehetséges.

Az avar korban újabb településlánc jött létre a Duna óbudai szakaszán. Telepobjektumok ugyan csak a békásmegyeri Vízműtelep területén kerültek eddig elő, (LÁSZLÓ 1942, 794; NAGY T. 1973, 207–208; NAGY M. 1993, 359, 362: III. 16) de telep létezésére utaló nyomok északabbra, így a Pusztatemplom környékén is megtalálhatók. (NAGY M. 1993, 359)

remains of the Bell-beaker culture found on the territory from the Early Bronze Age. (GARÁDY 1950, 445–447) The most significant centre of the Late Bronze Age Umfield culture was at Békásmegyer in the region of Budapest, (KŐSZEGI 1971, 65) and graves mark the presence of this culture in the area of Pusztatemplom as well. (KŐSZEGI 1971, 66; MRT 7, site no.3/4 43) Another partial cemetery is known from the Early Iron Age. (NAGY László 1963, 531) The unexplored Hallstatt period settlement associated with the cemetery, was part of a chain of settlements stretching from modern Albertfalva to the Barát Stream. (NAGY László et al. 1959, 248) The Late Iron Age Eraviscan settlement in Békásmegyer was a component of the settlement chain that continued the Early Iron Age heritage; the nearly complete absence of Roman finds suggests that the Celtic settlement was abandoned after the Roman occupation. (NAGY László 1964, 295; NAGY László et al. 1959, 249)

A *burgus* was established on the northern side of Barát stream in the Roman period. Lajos Nagy could still see its standing walls. (NAGY L. 1942, 756) Only building debris and a large number sherds of Roman household ceramics bore witness to the existence of a watchtower in the years following World War II, (MRT 7, site no. 3/4. 43) and even these traces have disappeared by now. The exact place of the watchtower that Zsolt Visy marked with the code „Burgus Ulcisia Castra-3” and the ditch connected with it is known exactly from aerial photos. (VISY 2003, 57) Without the excavation of the site, however, the *burgus* cannot be dated.

Another chain of settlements was established along the Óbuda stretch of the

A középkortól a magyarság lakta e területet. Kissing középkori falu lakossága előszeretettel foglalkozott mészégető-tevékenységgel, ahogy azt számos feltárt kemence is bizonyítja. (NAGY László et al. 1959, 262–263)

A békásmegyeri dunai átkelőhely (megyeri rév), a patak, a vízi szállítás lehetősége, a helyben fellelhető agyag, homok, sás és a közelből beszerezhető fa, mészko szolgált telepítő tényezőként. Az ideális lakóhely csak a török hódoltság időszakában néptelenedett el.

A 2005. évi régészeti feltárással a Barát-patak déli oldalán máig látható kissingi Pusztatemplom romjaitól 400 méterrel délebbre került sor. Árkunk a Dunára nagyjából merőlegesen futott, azaz az egykori Duna-part 250 méter hosszú keresztmetszetét kaptuk meg. A keresztmetszet egy nyugat felé emelkedő hajdani partot, vagy térszíni hullámokkal jellemezhető magas ártéri környezetet tárt fel. (HORVÁTH 2005, 6) A jelenlegi járószintről – keletről nyugat felé – leásott 1,5 méter mély közműárok alja az eredeti terepfelszín mainál erősebb lejtése miatt a keletről számított 50. méternél elérte az altalajt, amely itt sárgás árnyalatú, világos olajbarna színű folyami üledékréteggént jelentkezett. Innen nyugatra az árok alját az altalaj szintjén, illetve később már benne alakítottuk ki, azonban ezen a 200 méteres szakaszon sem régészeti objektum, sem leletanyag nem került elő. A keletről számított 0-50 méter közötti szakasz teljes hosszán nem adatott meg a lehetőség, hogy az altalajig mélyüljünk, azonban a 0-16 méter közötti szakaszon ezt megtettük. Itt azután több objektum is napvilágot látott.

Az árok első 16 méterén az altalaj fölötti, sötét szürkésbarna színű, kőzetlisztes

Danube in the Avar period. Settlement features have been unearthed only on the territory of Csepel-Vízműtelep in Békásmegyer, (LÁSZLÓ 1942, 794; NAGY T. 1973, 207–208; NAGY M. 1993, 359, 362: III. 16) although settlement traces could be observed more to the north, for example in the region of Pusztatemplom as well. (NAGY M. 1993, 359)

From the Middle Ages, Hungarians lived in this territory. The inhabitants of the medieval village of Kissing were lime-burners as the numerous kilns uncovered here demonstrate. (NAGY László et al. 1959, 262–263)

The crossing on the Danube (ferry at Megyer), the stream, the possibility of water transport, local clay resources, sand, bulrushes and wood and limestone in the neighbourhood were factors that favoured settlement. The ideal habitation area became depopulated only during the Turkish occupation.

In 2005, the excavations were located 400 m south of the ruins of the Pusztatemplom of Kissing, which can still be seen on the southern side of the Barát stream. Our trench was opened approximately perpendicularly to the Danube, so that we got a 250 m long cross-section of the former Danube bank. The cross-section showed a former bank that rose westwards or a high floodplain environment characterised by surface undulations. (HORVÁTH 2005, 6) The bottom of the 1.5 m deep ditch for public utilities, dug in an east–west direction, reached the subsoil at the 50th metre from the east because the surface sloped more steeply than it does at present. This subsoil appeared here as a light olive brown fluvial sediment with a yellowish tint. West of this point, the bottom of the trench ran on the level of or

agyagréteg 1,5 méter vastagságú volt. A csak ebbe a rétegbe ázott objektumok nem váltak el a környező réteg színétől, így foltszerűen érzéklni nem lehetett őket. Az egyik ilyen objektum pontos kiterjedésének ismerete nélkül tártunk fel egy összegömbölyödött testtartású kutya-csontvázat, amelyet több kis méretű, egy rétegben leterített amorf mészkődarabból összeállított ágyazatra fektettek. A kis méretű csontváz ép, jó megtartású, mellette mellékletet nem találtunk. Az előzetes archeozoológiai vizsgálat szerint a 10-12 hónapos korában elpusztult nőstény csontozatán betegség nem hagyott nyomott. Egy korábbi leletmentés alkalmával Nagy László is talált rituális kutyatemetkezést a Barát-patak közelében, ahol egy felhagyott LT D kori raktárvermet alakítottak át sírgödörre. Az ép csontvázat ott is amorf mészkődarabokból kialakított ágyazatra fektették. (NAGY László 1964, 295) A két kutyasír kialakításának teljes hasonlósága miatt egyelőre a Névtelen utcai kutyasírt is kelta korinak tarthatjuk.

A kutya-csontvázról kissé nyugatabbra, egyazon rétegből ép, avar kori fazék került elő. (2. kép) A kézzel formált edény világosszürke színű, pereme töleséresen kihajló, ujjbenyomkodással tagolt. Az edény egyéb részein díszítést nem alkalmaztak. Az oldalán fekvő edény a belekerült földön kívül mást nem tartalmazott. Az edénytípus önmagában nem tesz lehetővé finomabb datálást az avarkoron belül. A környékről ismert, késeinek mondott településrészlet (Vízműtelep) és több, a Duna-part északabbi szakaszáról származó, hasonló településekre utaló nyom (NAGY T. 1973, 201; NAGY M. 1993, 359) egyelőre késő avarkori datálást sugall.

Az altalajban kirajzolódó objektumok közül elsőként a kutyasírtól keletre futó

2. kép: Avar kori fazék
Fig. 2: Avar vessel

later under the surface of the subsoil but no archaeological features or finds were discovered in this 200 m long stretch. We did not have the opportunity to reach the subsoil along the entire length between 0 and 50 m although we dug down until we found it in the stretch between 0 and 16 m. Here a number of features appeared.

In the first 16 metres of the trench, the dark greyish brown stone powdery clay layer was 1.5 m thick above the subsoil. The features dug only into this layer were not discoloured, and their outlines were not visible. In one of these features of unknown dimensions we uncovered the skeleton of a curled up dog, laid on a bed prepared from amorphous limestone blocks laid down in a single layer. The small skeleton was well preserved and no grave-goods were found beside it. According to the preliminary archaeozoological analysis, no trace of disease could be observed in the female animal, who died at the age of 10-12 months. László Nagy also found a ritual dog burial during an earlier

észak–déli irányú, „V” átmetszetű árkot említjük, amelynek a közműárókba eső 0,5 méter hosszú szakaszából csekély mennyiségű kelta kerámiatöredék került elő. Kelet felé továbbhaladva nagy méretű, a közműárók szélességén mind északi, mind déli irányban túlnyúló, egyenetlen aljú gödröt találtunk, amelyből döntően LT D, de amellett egyéb őskori és néhány római kori, szürke házi kerámiatöredék került elő.

A Pusztatemplom környékéről ismert legkésőbbi régészeti korszakot, a középkort a jelenlegi feltárás alkalmával egy mészegető kemence és a hozzátartozó földbemélyített műhely képviseli. A 14-15. századi mészegető kemence alsó részét a talajba mélyítve alakították ki, felső részét pedig minden égetés előtt paticsból húzták föl. (NAGY László et al. 1959, 262) A kemencéhez tartozó földbemélyített objektum az utolsó mészegetés után széttört patics-búbbal töltődött vissza. A kemencében és annak környékén is nagy mennyiségű faszenet, meszet, a korábbi égetésekből visszamaradt anyagokat találtunk.

A kemencével ellátott objektum egy korábbi periódusba tartozó gödörházat vágott. A mélyen az altalajba leásott gödörház fala rendkívül jó minőségű, nagyon jól kiegészített agyagból készült. Vizsgálat alá vonható része lekerekített sarkú téglalap házfornát sejtetett. Az agyagfalból két kerámiatöredék került elő. A LT D és a 10. századi oldaltöredékek közül az utóbbi datál, eszerint a ház ugyancsak középkori, a 10-14/15. század között volt használatban. Bár a középkori objektumok vonalában az árok minimális kiszélesítésére lehetőség nyílt, a teljes kontúr tisztázására és az építmények kibontására már nem volt mód. Az ásás végeztével az ároknak azt a 16 méter hosszúságú szakaszát, ahol a szükségesnél mélyebbre mentünk, homokkal visszatöltöttük.

excavation close to the Barát stream, where an abandoned storage pit from the LT D period had been transformed into a grave shaft. There the intact skeleton was also laid on a bed of amorphous limestone blocks. (NAGY László 1964, 295) Owing to the identical appearance of the two dog burials, the grave of the dog from Névtelen Street may also be Celtic.

An intact vessel from the Avar period was found in the same layer somewhat to the west of the dog skeleton. (Fig. 2) The hand-thrown vessel is light grey in colour and the rim is everted in a funnel-shape, segmented by finger impressions. No other ornament could be observed on the vessel. It contained nothing apart from the earth that filled in the vessel lying on its side. The vessel type does not permit a more exact dating within the Avar period. Part of a settlement in the region, considered to be a late site (Vízműtelep), and a number of similar settlement traces from the more northerly stretches of the Danube bank (NAGY T. 1973, 201; NAGY M. 1993, 359) suggest this site may be dated to the Late Avar period.

From among the features discernible in the subsoil, there is a north–south oriented trench with a “V”-shaped cross-section, running east of the dog grave. A few Celtic sherds were collected from the 0.5 m long section that was found in the trench for the public utilities. Farther to the east, a pit with an uneven bottom was found, extending over the sides of the public utilities trench to the north and the south. It contained grey household ceramics mostly from the LT D, and a few items from prehistoric times and the Roman period.

A limekiln and the connected workshop pit represented the Middle Ages at this site, the latest archaeological period in

Szűk keresztmetszetű megelőző fel-tárásunk számos ponton megerősítette a korábbi megfigyeléseket, merőben új felismerést azonban nem hozott. Miután a békásmegyeri partszakasz mindinkább az építési vállalkozók érdeklődésének célterületévé válik, várhatóan már a közeli jövőben megnyílik a lehetőség egy nagy felületen folytatandó kutatás előtt a Pusztatemplom környékén is.

Szakértői segítségükért köszönet illeti Nagy Margit, Maráz Borbála és Korom Anita régészeket, valamint Lyublyanovics Kyra archeozoológust.

Budai Balogh Tibor

Irodalom/References:

ENDRÓDI 2002 – Endródi A.: Adatok Békásmegyer őskori településtörténetéhez: a késő rézkori bádeni kultúra települései és temetkezései. (Facts Concerning the Prehistoric Settlement History of Békásmegyer: Settlements and Burial-places of the Baden Culture from the Late Copper Age) *BudRég* 35/1 (2002) 35–43.

GARÁDY 1950 – Garády S.: Ásatások a békásmegyeri ú. n. Pusztatemplomban és mellékén. (Ausgrabungen bei der sog. Pusztatempel-Kirche in Békásmegyer und in deren Umgebung) *BudRég* 15 (1950) 437–448.

HORVÁTH 2005 – Horváth Z.: Az Óbuda/Királyok útja 307. – Névtelen utca nevű, régészeti célú ásatás geo-pedológiai vizsgálata, Budapest 2005 (kézirat/manuscript)

KŐSZEGI 1971 – Kőszegi E.: Későbronzkori kutatások a főváros térségében. (Spätbronzezeitliche Forschungen im Bereich der Hauptstadt) *BudRég* 22 (1971) 51–84.

the region of Pusztatemplom. The bottom of the limekiln dated from the 14th-15th centuries was sunk into the earth, while its upper part was built of daub. (NAGY László et al. 1959, 262) The pit connected with the kiln was filled in with the daub fragments of the dome, which collapsed after the last burning. A large amount of charcoal and lime left over from earlier burning events were found in and around the kiln.

The feature furnished with the kiln intersected a semi-subterranean house from an earlier period. The wall of the deep house was made of thoroughly burned, high quality clay. The part that could be investigated suggested this was an oblong house with rounded corners. Two sherds were recovered from the clay wall. From the wall fragments of the LT D period and the 10th century, the latter one can be clearly dated. Accordingly, the house must also have been medieval: it was used between the 10th and the 14th-15th centuries. Although the ditch could only slightly be widened by the medieval features, the outlines could not entirely be clarified and features could not be unearthed. The 16 m long stretch of the ditch where the excavations were deeper than necessary was refilled with sand.

The excavation on a narrow territory preceding the laying of a pipe supported the former observations in several aspects, but it did not bring any special recognitions. Since the bank stretch of the Danube at Békásmegyer is increasingly targeted by more and more the target of construction investors, we will certainly have opportunities in the near future to carry on the investigations over a large surface in the region of Pusztatemplom as well.

LÁSZLÓ 1942 – László Gy.: Budapest a népvándorlás korában. In: Szendy K. (szerk.) Budapest története I.2, Budapest 1942, 781–818.

MRT 7 – Dinnyés I. – Kővári K. – Lovag Zs. et al.: Magyarország Régészeti Topográfiája 7. Pest megye régészeti topográfiája. A budai és szentendrei járás (XIII/1). Budapest 1986

NAGY L. 1942 – Nagy L.: Aquincum és a későrómai védőrendszer. In: Szendy K. (szerk.) Budapest Története I.2, Budapest 1942, 747–756.

NAGY László et al. 1959 – Nagy L. et al.: A Budapesti Történeti Múzeum leletmentései és ásatásai az 1958. évben. BudRég 19 (1959) 243–269.

NAGY László 1963 – Nagy L. et al.: A Budapesti Történeti Múzeum leletmentései és ásatásai az 1959. évben. (Notbergungen und Plangrabungen des Historischen Museums von Budapest im Jahre 1959) BudRég 20 (1963) 529–560.

NAGY László 1964 – Nagy L. et al.: A Budapesti Történeti Múzeum leletmentései és ásatásai az 1960-1961-ben (Notbergungen und Plangrabungen des Historischen Museums von Budapest im Jahre 1960-1961.) BudRég 21 (1964) 295–323.

NAGY M. 1993 – Nagy M.: Óbuda a népvándorlás korában. (Óbuda zur Zeit der Völkerwanderung) BudRég 30 (1993) 353–395.

NAGY T. 1973 – Nagy T.: A népvándorlás kora. In: Gerevich L. (szerk.) Budapest Története I. Budapest az őskortól az Árpád-kor végéig, Budapest 1973.

VISY 2003 – Visy, Zs.: The Ripa Pannonica in Hungary. Budapest 2003.

I owe my thanks to Margit Nagy, Borbála Maráz and Anita Korom archaeologists and Kyra Lyublyanovics archeozoologist for their expert help.

Tibor Budai Balogh